

ВІДГУК

офіційного опонента Козаченко Ганни Володимирівни
на дисертаційну роботу Вітрика Ігоря Віталійовича
на тему «Економічна безпека стратегічно важливих підприємств
нафтогазового комплексу України», подану на здобуття ступеня доктора
філософії з галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
за спеціальністю 051 «Економіка»

Актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення парадигми економічної безпеки стратегічних підприємств нафтогазового комплексу (НГК) України в умовах глобальної нестабільності енергетичних ринків та перманентних безпекових загроз. Підприємства НГК є фундаментом енергетичної незалежності та національної безпеки. В умовах повномасштабної агресії та поствоєнної відбудови стратегічні підприємства галузі (такі як НАК «Нафтогаз України», АТ «Укрнафта», Оператор ГТС) стали об'єктами не лише фізичних атак, а й системного економічного тиску.

Сучасний стан галузі вимагає відходу від класичних методів реагування на загрози до проактивної моделі їхнього виявлення, попередження реалізації потенційних загроз та гальмування загроз, що вже почали реалізуватися. Така модель потребує врахування вимог європейського законодавства (адже Україна активно інтегрує свою енергетичну систему до Європейської мережі операторів систем транспортування газу (ENTSO-G), створеної в межах «Третього енергетичного пакета» ЄС у 2009 р. для гармонізації правил функціонування європейського ринку газу та забезпечення його надійності, що вимагає нових поглядів на забезпечення економічної безпеки підприємств енергосектора, зумовлює необхідність розробки нових механізмів виявлення загроз, які виходять за межі класичних економічних моделей і включають гібридні загрози, кіберризики та логістичні розриви, та неухильного дотримання стратегічних пріоритетів енергетичної незалежності України.

Актуальність дослідження підсилюється необхідністю розробки конкретних пропозицій щодо удосконалення методологічних засад оцінювання економічної безпеки стратегічних підприємств НГК, адже традиційні підходи

до оцінювання економічної безпеки, що базуються лише на фінансових показниках, є недостатніми для стратегічних гігантів.

З цієї позиції слід визнати безсумнівну актуальність теми дисертаційної роботи І.В. Вітрика та своєчасність її дослідження, в ході якого поставлене та вирішене актуальне науково-практичне завдання з удосконалення теоретичних засад та розроблення практичних рекомендацій щодо зміцнення економічної безпеки стратегічних підприємств НГК в умовах воєнних дій України, в точці перетину воєнних ризиків, енергетичної трансформації та адаптації НГК до європейських енергетичних пакетів та екологічних норм.

Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану наукових досліджень Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка».

Ступінь обґрунтованості результатів, висновків і рекомендацій дослідження. За результатами аналізу виконаного дослідження, використаних прийомів та способів наукового пізнання є підстави для таких висновків стосовно достовірності та обґрунтованості викладених у дисертації положень, висновків та результатів вирішення поставлених завдань.

Дисертаційну роботу побудовано із дотриманням загальних принципів наукових досліджень. Визначені об'єкт, предмет і мета дослідження окреслили його проблемне поле та визначили коло завдань, розв'язаних у дисертаційній роботі.

Методологічною основою дослідження послуговувала сукупність загальних і спеціалізованих підходів, методів та прийомів наукового пізнання (системний та діалектичний підходи, метод узагальнення, індикативний метод та метод порогових значень, когнітивне моделювання та ін.), які дозволили дисертантові комплексно розглянути проблему забезпечення економічної безпеки стратегічно важливих підприємств нафтогазового комплексу, обґрунтувати отримані результати, забезпечити логіку та послідовність проведеного дослідження.

Теоретичну основу дослідження становлять фундаментальні положення сучасної економічної теорії, економічної безпекології, наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених з питань економічної безпеки мікрорівня, енергетичної політики держави, стратегічного управління підприємствами

НГК, що дозволило забезпечити достатність теоретичного базису наукових положень дисертаційної роботи.

На користь обґрунтованості та достовірності результатів дослідження свідчить його інформаційна база. Зокрема результати дослідження отримано з використанням аналітичних та звітних даних підприємств НГК, документів міжнародних організацій та даних з відкритих реєстрів, які доступні з мережі Інтернет. Для обґрунтування висновків дослідження автором дисертації використано результати власних розрахунків, які є підстави вважати коректними та верифікованими.

Документи, які додані до дисертаційної роботи, підтверджують використання результатів дослідження в діяльності підприємств НГК (АТ «Укртранснафта», АТ «Укргазвидобування»), в діяльності Міністерства енергетики України, Комітету Верховної ради України з питань енергетики та житлово-комунальних послуг, що свідчить про практичну корисність результатів виконаного дослідження.

Результати, висновки та пропозиції у дисертаційній роботі сформульовані послідовно, відповідно до вибраної логіки дослідження.

Дисертаційна робота має об'єктно-орієнтований характер, оскільки її положення та результати спрямовані на зміцнення економічної безпеки стратегічно важливих підприємств нафтогазового комплексу України – поглиблення теоретичних основ економічної безпекології макрорівня, формування науково-методичних підходів і практичних рекомендацій щодо оцінювання економічної безпеки підприємств НГК.

Загальна логіка дослідження, інструментарій дослідження (використана сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження), апробація результатів дисертаційної роботи дозволяють дійти висновку про достатню обґрунтованість та достовірність положень, висновків та рекомендацій дисертаційної роботи І.В. Вітрика.

Основні наукові результати дисертаційної роботи та їхня наукова новизна. За результатами проведеного дослідження у дисертаційній роботі отримано сукупність результатів, яким властива наукова новизна.

Головний результат проведеного дослідження полягає у розробленні теоретичних та методичних засад щодо забезпечення економічної безпеки стратегічно важливих підприємств нафтогазового комплексу України за результатами її оцінювання, когнітивного моделювання її посилення, визначення пріоритетів зміцнення та пропонування інституційних трансформацій нафтогазового комплексу України.

Серед результатів дисертаційної роботи, яким притаманна наукова новизна, є підстави відзначити такі.

Виконане дослідження базується на уточненні понятійних засад безпекології мікрорівня шляхом конкретизації змісту поняття «економічна безпека підприємства», «економічна безпека стратегічно важливих підприємств» та їхнього співвідношення з поняттями «економічна безпека держави» та «енергетична безпека держави». За рахунок узагальнення об'єктів економічної безпеки, аналізу взаємозв'язків економічної безпеки об'єктів різних рівнів і систематизації підходів до трактування економічної безпеки підприємства сформовано цілісне теоретичне підґрунтя проведеного дослідження. Уточнення змісту основних елементів використаного понятійно-категоріального апарату (пп. 1.1 та 1.2) забезпечило повне висвітлення природи досліджуваного об'єкта.

У проведеному дослідженні слід відзначити сформовану систему критеріїв ідентифікації стратегічно важливих підприємств саме нафтогазового комплексу України. Визначення стратегічно важливих підприємств в національній економіці є достатньо складною проблемою, адже віднесення будь-яких підприємств до цієї категорії потребує особливого ставлення до них з боку держави. Тому слід відзначити ті критерії ідентифікації стратегічно важливих підприємств НГК, які надано у дисертаційній роботі (пп. 2.3).

Наукова новизна дослідження в частині визначення імперативів розвитку стратегічно важливих підприємств НГК України (пп. 2.1) полягає у відході від фрагментарного опису цілей на користь системного обґрунтування безумовних вимог. Концептуалізація імперативів розвитку стратегічно важливих підприємств НГК України як цілісної системи вимог, що синхронізовані з

векторами європейської енергетичної політики, дозволяє по-новому поглянути на пріоритети модернізації НГК України, змінити роль імперативів – в умовах євроінтеграції імперативи перестають бути суто внутрішніми орієнтирами, а стають інструментами конвергенції вітчизняного нафтогазового комплексу із ринковим середовищем ЄС.

Значну увагу у проведеному дослідженні приділено оцінюванню економічної безпеки стратегічно важливих підприємств НГК України: розроблено з використанням постулатів функціонального та індикаторного підходів методичний підхід до оцінювання, в якому надано докладну характеристику кожного з пропонованих індикаторів (пп. 2.2), положення якого операціоналізовано (тобто переведено у площину практичного застосування) (пп. 2.3). Придільену увагу оцінюванню економічної безпеки стратегічно важливих підприємств нафтогазового комплексу України слід вважати повною мірою виправданою, адже результати оцінювання, що є підставою зміцнення економічної безпеки, можна отримати лише з використанням підходів, які мають бути конкретизовані до особливостей та умов діяльності підприємств конкретної галузі. Тому в дисертаційній роботі в пропозиціях щодо оцінювання економічної безпеки стратегічно важливих підприємств нафтогазового комплексу України враховано і особливості такого комплексу, і євроінтеграційний напрям його розвитку, і реальні умови сьогодення, в яких здійснюється діяльність таких підприємств.

У проведеному дослідженні отримав подальший розвиток каузальний аналіз детермінант безпеки шляхом ідентифікації причинно-наслідкових зв'язків елементів системи економічної безпеки підприємства та виявлення чинників (детермінант), які безпосередньо впливають на стан економічної безпеки, та встановлення механізмів, через які ці чинники призводять до виникнення загроз або стабілізації системи (пп. 3.1). Структурно-функціональна декомпозиція чинників, чий вплив визначає економічну безпеку підприємства, надав змогу «розібрати» систему економічної безпеки стратегічно важливих підприємств нафтогазового комплексу України на частини, щоб показати, які саме порушення структури зв'язків у системі

спричиняють послаблення економічної безпеки. Ідентифікація причинно-наслідкових зв'язків в системі економічної безпеки підприємства є критично важливою для прогнозування загроз, синхронізації операційної та стратегічної діяльності підприємства з вимогами регуляторів щодо розвитку сучасних напрямів енергетики, що наразі активно здійснюється в ЄС.

Результати когнітивного моделювання послугували підставою визначення пріоритетів зміцнення економічної безпеки стратегічно важливих підприємств НГК України (пп. 3.2) та обґрунтування інституційних механізмів його трансформації (пп. 3.2), яка суттєвим чином має вплинути на економічну безпеку його стратегічно важливих підприємств.

Визначені автором пріоритети зміцнення економічної безпеки стратегічно важливих підприємств НГК України (пп. 3.2) закладають підґрунтя зміни парадигми забезпечення економічної безпеки таких підприємств: від пасивного захисту ресурсів до активного формування резильєнтності, обґрунтування пріоритетів не як окремих заходів, а як фундаментальних детермінант, що визначають життєздатність нафтогазового комплексу України в умовах воєнних та ринкових шоків. В авторському погляді на пріоритети зміцнення економічної безпеки стратегічно важливих підприємств враховано стратегічну роль нафтогазового комплексу в енергетичному балансі держави та рівень інтегрованості його підприємств в європейський енергетичний простір.

Базовою основою зміцнення економічної безпеки стратегічно важливих підприємств НГК України автор справедливо вважає інституційні механізми його трансформації, для чого у дисертаційній роботі надано низку пропозицій, пов'язаних з поєднання ринкових інструментів саморегулювання та посиленого державного нагляду за критичною інфраструктурою, переходом до моделі динамічного інституційного середовища, що має пришвидшити адаптацію підприємств НГК України до вимог ENTSOG, правил спільного енергоринку ЄС та імплементації європейських інституційних норм до системи економічної безпеки таких підприємств (пп. 3.3). Значення обґрунтування інституційних механізмів трансформації НГК України полягає в тому, що вони надають змогу не лише виконувати вимоги Угоди про асоціацію, а й використовувати їх як

інструмент захисту від зовнішніх ринкових шоків та корупційних ризиків, сприймати їх не просто як формальні процедури, а як базові фільтри відсікання загроз економічній безпеці, що надає змогу мінімізувати латентні впливи на стратегічно важливі підприємства нафтогазового комплексу України.

За результатами аналізу отриманих результатів дослідження доречні такі висновки.

Загалом наукову новизну результатів та висновків проведеного дослідження є підстави вважати достатньою мірою доведеною та обґрунтованою. Результати аналізу результатів виконаного дослідження, яким властива наукова новизна, є підґрунтям для висновку, що вони відповідають вимогам щодо їхньої обґрунтованості та достовірності, є результатом самостійної наукової роботи дисертанта, становлять як науковий, так і практичний інтерес.

За рівнем наукової новизни результати виконаного дослідження відповідають рівню дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

Теоретичне та практичне значення роботи, використання результатів дослідження. Результати дисертаційної роботи І.В. Вітрика мають теоретичне та практичне значення. Теоретичне значення результатів проведеного дослідження полягає у збагаченні методологічних засад зміцнення економічної безпеки підприємств нафтогазового комплексу України (визначені імперативи розвитку таких підприємств, обґрунтування взаємозалежності категорій «енергетична безпека», «економічна безпека держави», «економічна безпека стратегічно важливих підприємств», критерії ідентифікації стратегічно важливих підприємств НГК, концептуальні засади зміцнення економічної безпеки таких підприємств). Практичне значення результатів дисертації полягає в розробленні сукупності пропозицій та рекомендації, що становлять методичну основу забезпечення економічної безпеки стратегічно важливих підприємств НГК України.

Про практичну значущість результатів виконаного дослідження свідчать документи, додані до дисертації, про використання пропозицій та рекомендацій

практичної спрямованості у діяльності державних органів та низки стратегічно важливих підприємств НГК.

Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях. Наукові положення, висновки та результати дисертаційної роботи висвітлено у 16 наукових працях, з яких 4 статті у фахових наукових виданнях України та 12 публікацій у матеріалах наукових конференцій. Кількість та обсяг публікацій за темою дисертаційної роботи слід визнати достатнім для висвітлення її результатів та такими, що відповідають наявним вимогам до публікації результатів дисертації на здобуття ступеня доктора філософії.

Публікації за темою дисертації відповідають вимогам пп. 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Результати аналізу тексту дисертаційної роботи та наукових праць дисертанта, у яких висвітлені основні положення дисертаційної роботи, дозволяють дійти висновку про дотримання академічної доброчесності та відсутність фактів фальсифікації, фабрикації, плагіату тощо. Запозичень наукових ідей або розробок інших вчених не виявлено.

Дисертаційна робота містить необхідні посилання на використані джерела інформації, в ній не порушено авторське та суміжні права.

Зауваження до дисертаційної роботи. В дисертаційній роботі отримано сукупність результатів, яким притаманні наукова новизна та практична значущість. Але поряд з цим за окремими положеннями дисертаційної роботи є зауваження, адже вони залишилися недостатньо опрацьованими та завершеними.

1. При формулюванні наукової новизни отриманих результатів у дисертації заявлено про набуття подальшого розвитку наукового підходу до визначення імперативів розвитку стратегічно важливих підприємств НГК та до обґрунтування інституційних механізмів трансформації нафтогазового

комплексу. Але ж у дослідженні всі використані підходи є науковими. І тому неясно, який саме підхід (загальновідомий, такий як системний, комплексний та ін. або з числа тих, що з'явилися в останні час, але мають конкретну назву) удосконалено і в який спосіб: адаптація під контекст (у відомому підході враховано специфічні чинники, характерні саме об'єкта дослідження, які раніше не враховувалися), розширення (наявний підхід доповнюється новими принципами або положеннями), синтез або інтеграція (об'єднуються два різні підходи, що дає можливість нового погляду або пояснення нових явищ, поведінки підприємств тощо) або усунення суперечностей (пропонується зміна внутрішньої логіки наявного підходу, щоб зробити його дію ефективнішою). До того ж не показано, чим розвинений науковий підхід до обґрунтування інституційних механізмів трансформації нафтогазового комплексу відрізняється від наявного (якщо такий існує). Отже в описі наукової новизни необхідно було зазначити, який саме науковий підхід отримав подальший розвиток. Адже розвиток певного об'єкта передбачає, що цей об'єкт до початку дослідження вже існував.

2. У пп. 1.3 автор надав докладний опис ідентифікованих загроз діяльності стратегічно важливих підприємств нафтогазового комплексу. Наданий опис доцільно доповнити загальною характеристикою загроз (потенційні та реальні, передбачувані та неочікувані, приховані та явні), етапів розвитку найвпливовіших загроз (актуалізація, активний розвиток, інституціоналізація), наслідків реалізації загроз (переборні, такі, для подолання яких потрібні значні ресурси та організаційні зусилля, або які усунути майже неможливо). Явно не зайвим є опис негативного синергетичного та кумулятивних ефектів при збігу у часі реалізації кількох із описаних загроз. Такий опис посилив би аналітичну компоненту виконаного дослідження.

3. Бажано чіткіше зазначити методологічні засади виконаного дослідження у частині використовуваних підходів. Так, виходячи з уваги, яку приділено у роботі загрозам діяльності стратегічно важливих підприємств нафтогазового комплексу (пп. 1.3) можна припустити, що автор спирається на постулати захисного підходу, який поширений в економічній безпекології будь-

якого рівня. Адже саме за цим підходом одним з основних є імператив «загроза». Проте в оцінюванні економічної безпеки розроблені методичні засади стратегічно важливих підприємств нафтогазового комплексу (пп. 2.3) та їхню операціоналізацію (пп. 2.3) побудовано на засадах функціонального підходу, який вже є майже класичним в естиметології – одного з напрямів економічної безпекології. Немає заперечень щодо використання зазначених підходів, але мають бути надані пояснення автора щодо наявної наукової еkleктики. Адже і вона може бути корисною в умовах трансформації сучасної науки, проте за умови відповідної обґрунтованості та аргументованості.

4. Не можна погодитися із твердженням автора, що систему індикаторів для оцінювання економічної безпеки стратегічно важливих підприємств нафтогазового комплексу можна розглядати як систему ключових показників KPI (Key Performance Indicators) (стор. 110). KPI призначені для об'єктивного вимірювання успішності та ефективності діяльності підприємства, його підрозділів або окремих працівників. До того ж система KPI формується за принципом каскадування: цілі підприємства розбиваються на цілі структурних підрозділів, а ті – на конкретні показники для кожного працівника. Подібного каскадування в пропонованому алгоритмі оцінюванні економічної безпеки стратегічно важливих підприємств нафтогазового комплексу не спостерігається.

5. Спостерігається допущення у тексті дисертаційної роботи певної термінологічної невизначеності. Зокрема, у пп. 1.3 часто використовується словосполучення «загроза економічній безпеці підприємства» (наприклад, назва рис. 1.8 на стор. 60, стор. 67 та ін.) Але ж загроза розглядається не стосовно економічної безпеки, а щодо об'єкта економічної безпеки (підприємство, діяльність підприємства тощо). Тим більш, що у дисертаційній роботі економічну безпеку підприємства автор тлумачить як «... здатність підприємства до захищеності від реалізації можливих загроз...» (стор. 51).

6. У пп. 1.3 автор використав поняття «інтегральна загроза» та «критична загроза», але не пояснив, чим вони відрізняються від поняття «загроза».

Надані зауваження не зменшують загальної позитивної оцінки результатів виконаного дослідження, їхньої новизни та практичної значущості.

Загальний висновок. Дисертаційна робота І.В. Вітрика на тему «Економічна безпека стратегічно важливих підприємств нафтогазового комплексу України» є завершеною науковою працею, в якій вирішено актуальне науково-практичне завдання, результати якого становлять інтерес і для подальшого розвитку економічної безпекології і макро-, і мікрорівня, й для забезпечення діяльності та розвитку підприємств нафтогазового комплексу України.

Тема дисертаційної роботи актуальна, мету дослідження досягнуто, а поставлені для її досягнення завдання вирішено.

Положення дослідження несуперечливі, узгоджені, достатні для формування наукових результатів за темою дисертаційної роботи. Результатам дисертаційної роботи властива наукова новизна. Наукову новизну одержаних результатів, їхнє теоретичне та практичне значення відповідним чином аргументовано.

Зміст дисертаційної роботи відповідає заявленій темі. Дисертаційну роботу написано науковим стилем. Результати виконаного дослідження обґрунтовані, завершені й логічно викладені. За змістом положень, результатів та висновків дисертаційна робота відповідає спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Висвітлення основних результатів виконаного дослідження у наукових публікаціях відповідає чинним вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

За результатами аналізу положень та кваліфікаційних ознак представленої дисертаційної роботи та на підставі змісту відгуку є підстави стверджувати, що дисертаційна робота Ігоря Віталійовича Вітрика за якістю та змістом проведених досліджень, рівнем наукової новизни одержаних результатів та їхнім практичним значенням відповідає вимогам п. 5, 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи

про присудження ступеня доктора філософії, що затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 341 від 21.03.2022, № 502 від 19.05.2023, № 507 від 03.05.2024), та вимогам до оформлення дисертації, що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017, а її автор, Ігор Віталійович Вітрик, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка».

Офіційний опонент:

**доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри економіко-правових
дисциплін Національної академії
внутрішніх справ**

Ганна КОЗАЧЕНКО

ПОГОДЖЕНО

проректор

Національної академії внутрішніх справ

Олег ТАРАСЕНКО